

JAN RADWAN

RADIVILIADOS II 135-300 (ZDOBYCIE TARWASTU)

OPRACOWANIE TEKSTU, TŁUMACZENIE I UWAGI
KRYSTYNA STAWECKA

- 135 Taurus erat magnis educta arx molibus, ingens
Bellum acuit, fidentque viris, et moenibus altis.
Huc acies Litavum magnis descendere campis
Incipit, et premere ingenti obsidione capessit.
Hortatur memorans Radivilus facta tyranni
- 140 Effera. Sat numquam gentes spoliassent quietas?
Terrificassent minis agros, urbesque potentes?
Et ferro populos nil funestassent merentes?
Lituanis etiamne hostem se inferre sit ausus?
Vos etiam cupiat quibus ille potentior auctor
- 145 Annuerat pacem, rabioso perdere bello?
Non impune ferat, date tela, scandite muros,
Ferte faces, dirumque genus satiate cruore.
Arcem hanc, ni frenum accipiat, portasque recludat,
Quamvis tuta loco, et ferratis tuta procellis,
- 150 Eruam, et aequa solo sublimia culmina ponam.
Haec ait, et insignis stellata iaspide clava,
Idem omnes simul ardor habet, sub moenia tendunt
Unanimes urbem vel debellare superbam,
Aut si nulla via est generosa occumbere morte.
- 155 Principio vastis oppugnant molibus arcem,
Atque decus muri turres sub sidera ductas
Prosternunt crebri, volat immedicabile fulmen.

- Cui sors et silices Cyclopica moenia cedant,
 Erruere inter se certant, magnoque fragore
 160 Dilaniant muros tormenta , it murmur et alte
 Constrarunt terram confuso rudere muri,
 Ingemuit tellus confunditur arduus aether.
 Semineces Moschi summa voluntur ab arce,
 Saevit atrox rabies, missorumque ira globorum,
 165 (Horresco referens) quam si coelum omne superne
 Corruat, aut quatiat terras Pater Enosigaeus.
 Sed neque fulmineasque minas, ictusque tremiscunt,
 Indiectae arces, stant ut Centaurica saxa
 Praeruptis insana iugis, ac praelia temnunt
 170 Ventorum, et, quamvis illis obnoxia ,fluctus.
 Multifidas alii iactant in moenia taedas,
 Atque aditus frustra per densa pericula quaerunt.
 Sed non sub tanto cessabant cardine rerum
 Pectora Moschorum morti devota cruentae,
 175 Omne genus contra telorum effundere certant,
 Abruptosque globos tormentis grandibus igne
 Eiiciunt, nimbumque gravem sine more fenestris,
 Fusileque obscuro plumbum misere tumultu.
 Multa virum leto dant fortia corpora, multos
 180 Demisere neci stantes pro turribus altis.
 Et quantum Litavi connixi viribus arcem
 Expugnare manu, summaque evertere opum vi
 Ardebant, tantum Moschi defendere contra.
 Absumptae in Moschos vires, exhaustaque belli
 185 Instrumenta, subest Virtus Benesuada, vetatque
 Desperare, novant Mars et Fortuna regressum,
 Splendidiorque venit, per multos Fama labores.
 Troia rates Danaum decimum remorata sub annum.
 Spartanisque dedit Messene obsessa nepotes,
 190 Mene decet victum bello desistere coepto?
 Ergo caput dirum strages impune cruentas
 Ediderit? Socios vita spoliaverit ille?
 Non hoc tot curis et tota mente petivi.
 Haec alternanti Radivilo nocte, dieque,
 195 Consilium praesens subiit, tellure sub ima
 Percontari aditus: haec tentamenta supersunt

- Unica (nam quid non mortalia pectora cogis,
Laudum sancta sitis ?) terra rimantur in ipsa,
Qua via nulla, vias. Itum est in viscere terrae,
200 Turrifragoque uterum complerunt pulvere furtim.
Quo simul ac ductus depascens flamma cucurrit.
Infremuit tellus, gemitumque dedisse profundum
Visa, immugit humus, totusque perhorruit aer,
Ora soli donec vasta convulsa ruina.
- 205 Dissiluere; simul laxa compage dehiscunt
Moenia, cumque viris lato proiecta fragore.
Panditur arx omnis, nova res oblata timorem
Inicit inprimis oculis, formidine capti
Perquirunt latebras, pressere ad pectora natos
- 210 Percussae matres, tum femineo ululatu
Omnia complerunt. Sed dudum mortis amici
Arma manu capiunt, nec iam sat mentis in armis.
Densa corona virum celsis pro turribus astant,
Arrectis frons prima hastis, longisque verutis,
- 215 Ante oculos mors est, cogit labor ultimus omnes.
Pars trepidant flammis populata refundere tecta,
Dumque sinit compressa licentia tormentorum,
Explebant silvis, et coeso robore muros
Instaurant, faciemque novam ostendere laborum.
- 220 Incurrunt Litavi pedites, ruptamque sub arcem
Una omnes fecere pedem, similesque procellae
Adsunt, per scalas turres nituntur in ipsas,
Plurima perque vices inter se vulnera miscent,
Ac penitus summas arces evincere certant.
- 225 At fortes Moschi, moles, quercusque praeustas,
Subiectosque humeris lapides devolvere crebri
Incipiunt, bello dat signum buccina tristis,
Et roboant trepidantia tympana campis.
Cor mentemque decus stimulat, pugna aspera surgit,
- 230 Et magis ardescunt animis discordibus irae,
Dant strepitum flictu galeae, miscentur in ipsis
Funera liminibus, tum sanguine fervere late
Aspiceres, terramque premi tot utrinque cadentum
Agminibus, in medio quo tunc ardente tumultu
- 235 (Non equidem magnos ausus, tuaque, optime, facta,

Non mortem, nec te, iuvenis memorande, silebo)
Modrevius cupidus laudem nomenque referre,
Eximiique simul iuvenum Mavortia corda,
Dant cuneum, et rapida sub muros mole feruntur,
240 Multaque Moschorum demittunt corpora leto.
Quo nos, quo, iuvenes, campo decet usque teneri?
Ite per obstantes adverso pectore muros.
Modrevius primis ardens in millibus hostes
Ense metit valido, crebros bellator acervos
245 Extruit, accenditque viros ad Mavortia facta.
Tandem ductores Moschi tot acerba videntes
Funera, consertis densantur viribus, uni,
Uni, odiisque viro, et magnis clamoribus instant,
Ultima iamque illi Parcae fila ultima ducunt,
250 Unum omnes gladiisque petunt, unoque morantur
Modrevio, sed non gladio vitam ille dedisset,
Donec ab aerato pestis delata chelidro,
Transiit ante volans, aspirat pulvis eunti,
Moxque animae latebras, allapsa glande, resolvit.
255 Ut flos auricomus fragrantibus altus in hortis,
Quem mulcent nitidi soles, quemque educat imber,
Deflorescit humi, violento pollice messus.
Talis erat fortis Modrevi morientis imago,
Dum ruit, et dulcem posuit sub limine vitam.
260 Exanimem fidi comites in castra ferebant
Ductorem, flentes, heu magno vulnere victum.
Tum Mars Clucovio, carum sub pectore robur
Addidit, et stimulos ingentes suscitavit armis.
Irruit, et qua tela volant densissima fertur,
265 Non illum medias inter currentia turmas
Sistere tela valent, tristia miseranda virorum
Funera, sed laudem per densa pericula quaerit.
Hic et obruitur telis, et molibus altis,
Et licet arcebat ferrato tegmine nimbos,
270 Procubuit tandem fossa prolapsus in ima
Semianimis, tenui liber discrimine leti.
Fortunati ambo, si praemia iusta supersunt
Egregiis animis, et vos per saecula secunda
Fama vehet, curruque suo dignabitur ire.

- 275 Interea ad pictos aditus, delubraque divum
 Suppliciter moestae matres, ceramque ferentes
 Ibant, ora Deum Panchaeo ture vaporant,
 Orantes pacem mussant ignara iuvandi
 Numina, perque notos votum sparsere procellae.
- 280 Sed Volminscius eques, manui praefectus equestri,
 Aereus, eximiis iuvenum comitatus, in hostem
 Irruit, et clipeo fulgens ut fortimanus Mars.
 Me duce, me iuvenes, aquilam, Radivilia signa,
 Ferte sub hostiles muros, telisque cavernas
- 285 Scrutemur, quem tota cohors imitata relictis
 Ad terram descendit equis, glomerantque sub ipso
 Vestibulo usque manus bellis, obstantia vellunt
 Robora, munitoque effultas obice moles
 Rumpunt, et Moschos certantes irrita cuncta
- 290 Praecipites pellunt, summa et dominantur in arce.
 Hic vero vasto miscentur moenia luctu,
 Et densi captam Litavi infunduntur in arcem.
 Illa dies victis Moschis, extremaque Tauro
 Lux fuit, et miseris arx illa infesta colonis
- 295 Vertitur ima solo, cuncta hosticus abstulit ensis.
 En Martis campos! En quo Discordia demens
 Christiadas egit furiis? Ut vota secundum
 Barbara nos proprio tandem sub Marte cadamus.
 Sanguine Moschorum et Litavo ditabere posthac,
- 300 O nimium rigidis agitata Livonia fatis.

TŁUMACZENIE

Był zamek Tarwast wzniesiony wysoko. Wywołał wielką wojnę, ufny w mężów i wysokie mury. Tu zaczyna gromadzić się z szerokich pól wojsko Litwinów i rozpoczyna nękać twierdzę wielkim oblężeniem. Mowę wygłasza Radziwiłł, przypominając okrutne czyny tyrana: [140] „Czyż nigdy nie przestanie on grabić spokojnych ludów? Straszyć groźbami wiosek i potężnych miast? I mordować żelazem niewinne narody? Czyż nie odważył się także wystąpić wrogo wobec Litwinów? Nie pragnie również w zawziętej wojnie zgubić was, którym ów tak potężny Stwórca zapewnił pokój? [145] Nie ujdzie to bezkarnie. Strzelajcie, wdzierajcie się na mury, nieście żagwie, utoczcie krwi okrutnemu ludowi. Jeśli ten zamek nie ugnie karku i nie otworzy bram, to chociaż bezpieczny dzięki poło-

zeniu i sile oręża, zniszczę go i wysokie wieże zrównam z ziemią”. [150] To powiedział wódz, którego wyróżniała buława zdobna w błyszczące kamienie. Jednak zapal opanowuje wszystkich, zgodnie dążą pod mury, by albo pokonać pyszne miasto, albo – jeśli nie ma innej drogi – zginąć szlachetną śmiercią.

Na początku szturmują zamek – potężną budowlę [155] i ozdobę muru – wieże wyniesione do gwiazd. Wielu pada. Leci piorun, przed którym nie ma ratunku. Przy nim blednie moc Cyklopów i opór ich kamiennych murów. Nacierający na wyścigi niszczą i z wielkim hałasem burzą mury, [160] niesie się huk, a na ziemię sypią się kawałki muru. Zajęczała ziemia, miesza się wysoko powietrze. Półzywi Moskale staczają się ze szczytu zamku. Srożą się i szaleją okrutne pociski (drzę wspominając), jak gdyby całe niebo spadło z góry, [165] albo jakby wstrząsnął ziemią Ojciec Enosigajos. Lecz niewzruszone twierdze nie boją się ognistych pocisków i uderzeń, stoją jak mury Centauryjskie nietknięte na wysokich skałach, co gardzą naporem wiatrów i uderzeniami fal. [170] Jedni więc rzucają na mury wiązki smolnej sosny, inni na próżno szukają przystępu przez gąszcz niebezpieczeństw. Jednak w tak wielkich opałach nie poddają się zacięte serca Moskali gotowych na krwawą śmierć. Chwyatają się wszelkich środków obrony. [175] Rzucają z wielkich maszyn kule ogniste. Z okien sieją deszcz strzał, aż robi się ciemno. Zadają śmierć wielu dzielnym mężom, wielu zaś, co stali na wysokich wieżach, stracili. [180] I jak Litwini, z całych sił płonęli chęcią, by zdobyć twierdzę, tak Moskale przeciwnie – pragnęli ją obronić. Brak już sił na Moskali, nie staje ryszotunku na wojnę. [185] Jest za to dobrze radzące Męstwo (Virtus), które zabrania tracić nadzieję. Mars i Fortuna namawiają do odwrotu. Przez liczne trudy osiąga się większy blask sławy. Przecież Troja zatrzymała okręty Danajów przez dziesięć lat, oblegana Mesenia poddała Spartanom dopiero wnuki. „Czy mnie przystoi być zwyciężonym zaraz na początku wojny? [190] A więc ten okrutnik bezkarnie wznosił krwawe stopy? Pozbawiał życia sojuszników? Nie tego pragnąłem w mych troskach i myślach”. Kiedy Radziwiłł, rozważa to nocą i dniem, nagle świta mu myśl: poszukać dostępu pod ziemią. [195] To jedyna sposobność (do czego nie zmusi śmiertelnych serc święte pragnienie sławy?). Drążą w ziemi tunel, tam, gdzie nie ma przejścia, Wchodzą głęboko pod ziemię. W tajemnicy wypełniają wnętrza prochem zdolnym kruszyć wieże. [200] Gdy dotarł tam płomień pożerając lont, ziemia z początku wydała głuchy pomruk, potem zdało się, że wydaje jęk głęboki, wreszcie zaryczała i zadrżało całe powietrze. Rozwarły się brzegi ziemi rwanej wybuchem, a z nim rozchodzą się mury, gdyż puszczają spoiny; [205] przed wojownikami otwiera się szeroko cały zamek. Ta nagła zmiana wzbudza zaraz strach u świadków, przerażeni szukają kryjówek, przestraszone matki tulą do piersi dzieci, wszystko wypełnia zawođenje kobiet. [210] Wnet ci, co są za pan brat ze śmiercią, chwytają za broń, lecz

nie wystarczy dobyć broni. Obrońcy stoją gęsto na wysokich wieżach. Czoło najeżone włóczniami i długimi oszczepami. Śmierć czai się przed oczyma, ostatnim wysiłkiem wszyscy rzucają się do działania. [215] Część biegnie ratować domy trawione ogniem, póki maszyny zdobywców temu nie przeszkodzą. Wypełniają wyrwy drzewem i kamieniem naprawiają mury; widać, że trud nie idzie na marne. Lecz oto nadbiegają piechurzy litewscy i razem wpadają przez wyłom w zamkowym murze. [220] Podobni do burzy. Już są i po schodach wspinają się aż na wieże. Sami ranią się wzajemnie, bo jeden przez drugiego wdzierają się na szczyty twierdzy. A dzielni Moskale zaczynają zrzucać, [225] co mają pod ręką, zapalone pochodnie i gęsto staczać przyniesione na ramionach kamienie. Smutny róg daje znak do walki, na polach huczą bębny piechoty. Sława pobudza serca i umysły, rusza zaciekle bitwa. We wrogich duszach tym bardziej budzi się gniew. [230] Hełmy zderzając się brzęczą, już na progach mieszają się trupy. Mogłeś zobaczyć, jak szeroko lała się krew i ilu martwych po obu stronach rozciągnęło się na ziemi. W środku tego zgiełku Modrzewski (nie przemilczę, o najlepszy, twoich odważnych czynów, [235] ani twej śmierci, o młodzieńcze godny pamięci), pragnie zyskać sławę i imię, a z nim najlepsi z młodzieńców, serca waleczne. Formują szyk klinowy, gromadą podchodzą pod mury i kładą trupem wielu Moskali. [240] „Jak długo, jak długo, młodzieńcy, przystoi nam zatrzymywać się w polu? Idźcie odważnie na stojące naprzeciw mury”. Modrzewski pierwszy, rwąc się do boju, wbija silny miecz w tysiące wrogów. Dobry wojownik: wznosi całe ich stosy i innych zapala do wojennych czynów. [245] Wreszcie wodzowie moskiewscy, widząc tak okrutną zagładę, łączą siły, skupiają się w grupę i z wielkim krzykiem i nienawiścią nacierają na jednego, na jednego męża. Parki przędą już dla niego ostatnie nici, gdy ci wszyscy godzą mieczami w jego jednego, [250] przystają przy jednym Modrzewskim. Nie oddałby on jednak życia pod ciosem miecza, gdyby wcześniej nie przeszył go lotny pocisk wypuszczony ze spiżowego węża. Proch owiał idącego i wkrótce – bo kula nie chybiła – zaczęło uchodzić z niego życie. Jak kwiat złotolistny, wspaniały w wonnych ogrodach, [255] który delikatnie muskają promienie słońca i hoduje deszcz, zerwany nieopanowaną dłonią, wędnie na ziemi, tak wyglądał w chwili śmierci dzielny Modrzewski. Zginął na samym progu swego słodkiego życia. Wierni towarzysze z płaczem zanieśli do obozu [260] ciało zmarłego wodza, który zginął w nierównej walce.

Wtedy Mars wlał bezmierną siłę w pierś Klukowskiego i rozgrzał go do walki. Ten popędził tam, gdzie najgęściej fruwały pociski. Oręż nie zdołał go zatrzymać. [265] Nie baczy na okrutną śmierć wokół, lecz szuka sławy pośród ogromnych niebezpieczeństw. W końcu zasypuje go grad pocisków. I choć opierał się tej masie żelaznym pancerzem, jednak runął wpół żywy w głęboką fosę. [270] Uwol-

niła go śmierć. Obaj szczęśliwi, jeśli dla tak znamienitych istnieją słuszne nagrody. Pośmiertna sława poniesie was przez wieki, szcząc się, że wiezie was na swoim rydwanie.

Tymczasem do zdobnych bram i świątyń bogów [275] idą pokornie z błaganiami na ustach smutne matki, niosą świece, palą przed Bogiem kadzidła Panchejskie i proszą o pokój. Bóstwa milczą, nie potrafią pomóc, a burze rozrzuciły prośbę przy pomocy wichrów.

Lecz oto rycerz Wołomiński, dowódca konnego oddziału [280] w zbroi w otoczeniu doborowej młodzieży natarł na wroga, błyszcząc tarczą niczym waleczny Mars. „Za moją wodzą, młodzieńcy, za mną, nieście orły, znaki Radziwiłła pod wrogie mury. Pociskami poszukajmy sobie drogi. Cały zastęp, naśladując go, [285] zeskakuje z siodła na ziemię i zostawia konie U samego wejścia zbierają się oddziały do walki. Rozbijają siły obrony i rozrywają mury z mocną barykadą. Z góry na dół pędzą Moskali bezskutecznie stojących do walki. Opanowują przyczółki warowni. [290] Zaiste gród wypełnia się ogromną żałością. Litwini zaś tłumnie wlewają się do zdobytego zamku. Ten dzień stał się i dla zwyciężonych Moskali, i dla Tarwastu dniem ostatnim. Także dla nieszczęsnych mieszkańców nieprzyjazny zamek obrócił się w perzynę. Wszystko zabrał wrogi miecz. [295] Oto pola bitew! Dokąd to szalona Niezgoda (Discordia) szczyła furiami chrześcijan? Żebyśmy padli wreszcie bez cudzej pomocy, jak chcieli barbarzyńcy? Nasyć się jeszcze krwią Moskali i Litwinów, ziemio Inflanck, tak udręczona przez okrutne losy. [300]

UWAGI

Opis oblężenia i zdobycia Tarwastu, twierdzy inflanckiej opanowanej przez Moskali, dotyczy wydarzeń z 1561 r. Przedstawiony fragment Księgi II poematu Jana Radwana pt. *Radivilias* może stanowić przykład tak częstych u Radwana opisów scen batalistycznych. Zwraca uwagę charakterystyczne dla kompozycji takich scen u Radwana pokazanie obrazu tych walk poprzez szereg scen, zwłaszcza scen związanych z pojedynczymi bohaterami (tu: Modrzewski, Klukowski, Wołomiński). Jest to równocześnie naśladownictwo homeryckich ἀριστεία. Dla wymowy utworu ciekawe jest podkreślenie męstwa walczących przeciwników – Moskali (w. 225: „At fortes Moschi ...”). Na dalszym planie rysuje się los właściwych mieszkańców Tarwastu, zwłaszcza modlących się na próżno matek (w. 275 nn.), a wreszcie mieszkańców pozbawionych domu (w. 294 nn.). Charakterystyczna dla poety refleksyjność znajduje także swój wyraz w końcowych zdaniach opisu. Niezgoda (Discordia) działać przeciw będzie dalej, jako że jeszcze długo będą trwały wojny inflanckie – rozejm w Jamie Zapolskim podpi-

---

sano w 1582 r. Szykująca się dalsza walka budzi u Radwana ciekawe refleksje. Niezgoda pędzi do wojny chrześcijan, co jest z pewnością na rękę barbarzyńcom, pod którym to określeniem należy rozumieć niebezpieczeństwo tureckie. To właśnie chrześcijanie giną „sub proprio Marte” (w. 298) – podkreśla autor w gorzkiej refleksji.